

ne, som ganske rigtigt forekom over store dele af Tyskland, snarere skal ses som et udtryk for den antiklerikalisme, som var karakteristisk for store dele af den reformatoriske bevægelse i de første faser af reformationen. Til slut gennemgås kort de katolske billeders skæbne i Danmark, og her viser forf. med adskillige morsomme eksempler, hvor svært det var for de kirkelige autoriteter at få beslutninger om fjernelse af sidealtre, helgenbilleder m.v. virkeliggjort.

Alt i alt er der tale om en indholdsmæssigt vægtig antologi, som på grund af sin sproglige lettilgængelighed bør få en bred læserkreds. Men læserne bør dog advares mod at fæste for megen lid til udgiverens forord, idet det heri hedder, at »en del af foredragene (fra det nordiske symposium »Luther og hans samtid«, TH) udgives hermed på tryk«. Hans Jørgen Frederiksen's bidrag er ikke et foredrag fra symposiet. Hvorfor nogle af de øvrige foredrag, som uden videre var egnede til trykning, er blevet udeladt, står hen i det uvisse. Men når man begræder savnet af flere af de øvrige foredrag, kan man i det mindste glæde sig over, at Odense-germanisten Reinhold Schrøders foredrag om »den tyske mestersang og reformationen« nu kan læses i Dansk Teologisk Tidsskrift 51, 1988, s. 182 ff.

Terkel Hansen

Vello Helk: *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660. Med en matrikel over studerende i udlandet.* (Odense Universitetsforlag, 1987). 448 s.

Danske adels-, præste-, borger- og bondesønners studierejser i Europa i 1500-1600-årene er et ganske spændende kapitel i den danske kulturs historie. Takket være disse rejser nåede nye

kulturimpulser her til landet i et omfang, som man ikke skulle have ventet i øvrigt med den tids kommunikationsmuligheder. Emnet har tidligere mere overfladisk været taget op, men er nu meget grundigt behandlet i Vello Helks store bog om studierejserne i perioden 1536-1660.

Grundlaget for Vello Helks redegørelse er en omfangsrig matrikel med data for de kendte dansk-norske studerende i udlandet i perioden, bygget på årelange studier af universitetsmatrikler og en lang række bevarede såkaldte stambøger, bøger, hvori de studerende fik lærere og medstuderende til at skrive en tekst, til minde om deres bekendtskab. Denne matrikel er en bedrift, og ved brug af et praktisk, gennemskueligt forkortelsessystem er det lykkedes at få den gengivet på blot 290 sider, til trods for, at den omfatter ca. 5.000 personer og i mange tilfælde rummer mange data vedrørende en studerende.

Takket være denne database og tallose oplysninger i øvrigt i matriklerne og stambøgerne, i andre utrykte kilder, som dagbøger og rejseberetninger, vidnesbyrd og rejsepas, og i den trykte litteratur, kan Vello Helk nøje skildre studierejserne, deres baggrund, formål og finansiering, rejsemål og studiemål, de studerendes kontakter og forløbet af deres studier, for at slutte med en vurdering af udbyttet af de ofte lange og kostbare rejser.

Af en tabellarisk opgørelse (s. 42-43) fremgår, at Rostock var helt dominerende som rejsemål, fulgt af Wittenberg, Leiden og Franeker; men tabellen giver tal for ikke færre end 60 universiteter, fra Edinburgh i vest til Krakow i øst, fra Uppsala i nord til Rom i syd. Og med sin dybe fortrolighed med kildematerialet kan Vello Helk fremlægge en mere nuanceret vurdering af udbyttet af rejserne, end man tidligere

har set. Han nøjes ikke med at pege på de økonomiske omkostninger og eksempler på ødselhed på rejserne, dødsfaldene i det fremmede og karrierespillet for de adelige studerende. Han fremhæver også værdien af kulturkonkakterne, udvidelsen af horisonten, højnelsen af dannelsesniveaet og den øgede duelighed som baggrund for en social mobilitet, der vel var størst uden for adelsstanden, men også indvirkede på adelsstandens indre struktur. Højnelsen af uddannelsen ser han også som en medvirkende faktor i borgerstandens voksende selvbevidsthed i årtierne forud for enevældens indførelse i 1660. Det kan blive interessant at se, hvad Vello Helks bebudede fortsættelse for perioden efter 1660 vil vise, for en tid, hvor tallet af dansk-norske studerende ved europæiske universiteter var væsentlig mindre.

I en indledning (s. 102-18) til matriklen redegør Vello Helk for kildematerialet og for problemer i forbindelse med identifikation af personer, med ofte ensformige navne i latiniseret form, efternavnene eventuelt i græsk form, og skiftende kombinationer af fornavn + patronym/tilnavn/hjemsted. Tilhørende fortegnelser over matrikler, stambøger, dagbøger og rejseberetninger og testimonier (henholdsvis s. 120-24, 125-34, 135 og 134) gør bogen til et nyttigt hjælpemiddel for enhver, der beskæftiger sig med lærdomshistorie, kulturhistorie, socialhistorie. Vello Helks ønske, at matriklen vil inspirere andre til undersøgelser af problemer, som han selv blot har kunnet berøre (s. 79), kan ikke undgå at gå i opfyldelse.

Ole Degn

Vonsild-Dalby tillysningsbog 1673-1683. Udgivet af Hans H. Worsøe. (Landbohistorisk Selskab, 1987). XVI+178 s.

Vi befinder os i hertugdømmet Slesvig,

i den kongelige del, kongen hedder Christian V, og tiden er urolig med et spændt forhold mellem Christian V og den gottorpske hertug Christian Albrecht og med krig mellem Danmark og Sverige.

I tillysningsbogen er optegnet de meddelelser, præsten Johannes Råde oplæste fra sine prædikestole. Udgiveren inddeler meddelelserne i fire hovedgrupper: 1. kalenderoplysninger for eksempel om månens faser, dagens længde, helgeners dage, alt af hensyn til bøndernes såning, høst og pløjning; 2. meddelelser af kirkelig karakter, herunder skoleforhold; 3. officielle bekendtgørelser og 4. interne sognemeddelelser af verdslig karakter – en meget omfattende og forskelligartet gruppe. Her spiller for eksempel spørgsmålet om gårdernes vedligeholdelse en stor rolle, men det, der giver dybest indblik i hverdagen, er de mange efterlysninger af alt muligt, stort og småt imellem hinanden, dog hyppigst stjalne husdyr.

Udgiveren har gjort det lettere at anvende tillysningsbogen ved et sagregister, der er bygget op over de fire hovedgrupper, samt ved noter og henvisninger.

Tove Elklit

Danmarks Kirker. Projekterede kirker i København 1600-1750. København by. Hefte 33. 124 s. Ill. Kr. 94.50.

Heftet afslutter beskrivelsen af hovedstadens kirker, der begyndte 1945. Det er som hele bindet redigeret af Birgitte Bøggild Johannsen, der selv har skrevet om kirken, der skulle indgå i et slot, den nye enevælde ønskede at bygge, men ikke formåede at rejse. Andre bidrag er skrevet af Poul Grønder-Hansen og Ulla Kjær. Meget vides ikke om disse kirker, kun er op-